

Analitzar l'avui per repensar el demà de l'ocupació post-Covid-19

Rafael Borràs Ensenyat
Analista sociolaboral

Paraules clau: Covid-19, crisi sociolaboral, precarietat, futur del treball remunerat

La pandèmia de la Covid-19 ha provocat una greu crisi econòmica i sociolaboral que, tanmateix, ja s'anunciava. L'afectació del mercat de treball ha sigut disruptiva i important. Però, més enllà de la conjuntura post-declaració d'alarma, les previsions —tot i molt canviants— apunten a una crisi sociolaboral intensa, i pregonada. Els treballadors i les treballadores afrontaran aquesta nova crisi en una situació laboral extraordinàriament precaritzada per les polítiques austericides aplicades des del 2010 (singularment la reforma laboral del 2012) que no s'han revertit. La primera reacció ha estat una normativa laboral d'excepció (ERTOs, etc.), però el retorn a la “normalitat” post-Covid-19, no pot significar “moralitzar la precarietat com a horitzó”. Un nou paradigma sociolaboral implica reformar el mercat de treball per fer-lo menys flexible, una “flexiseguretat” amb reducció de jornada laboral i, sobretot, una renda bàsica incondicional i universal, i democratitzar l'economia recuperant conceptes com ara autogestió, cogestió o participació del factor treball a les empreses.

Sens dubte, la pandèmia de la Covid-19 ha avançat i agreujat una crisi —eufemísticament anomenada recessió— econòmica més que anunciada. En el capitalisme global actual (caracteritzat per la financiarització, l'extractivisme, l'externalització¹, l'escandalosa desigualtat, i la precarietat laboral i vital), els cicles de crisi semblen ser més freqüents, i s'han convertit en una mena d'instrument estabilitzador del sistema globalitzat per fer els ajustos que calguin a fi de garantir l'augment dels privilegis dels poderosos a costa dels drets socials de les majories socials. I, tanmateix,

1. Stephan Lessenich, *La sociedad de la externalización*, Herder, 2019.

2 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

aquesta crisi del 2020 —si més no en els seus inicis— sembla ser força diferent de la precedent. Com a concisa síntesi d'aquestes diferències, em sembla molt encertada la definició de l'economista en cap de la Comissió de Comerç i Desenvolupament de les Nacions Unides, Richard Kozul-Wright, en afirmar (*La Vanguardia*, 15/4/2020) que “entre el 2008 i el 2009 la crisi va colpejar els actius financers principalment, i després aquests van contagiar l'economia real. Aquesta crisi és diferent perquè colpeja directament la gent. No és només un xoc de la demanda o de l'oferta, sinó un xoc de tot. I posa al descobert totes les fractures i les fragilitats socials. És una crisi sistèmica en un sentit ja més enllà del financer”.

Per tant, no és agosarat afirmar que les mesures necessàries per fer front a la greu crisi sanitària ens han situat, gairebé de sobte, en plena crisi econòmica i sociolaboral agreujada per la forma disruptiva en la qual centenars de milers de persones s'han quedat sense ocupació remunerada, milions l'han vista suspesa i a una quantitat molt important de persones se'ls han esfumat les “feines no formals” amb les quals malvivien.

La situació actual és tan incerta que qualsevol previsió del que passarà en l'àmbit del treball remunerat és una “previsió iogurt” (de data de caducitat curta). No obstant això, no és arriscat qualificar, com el director general de l'Organització Internacional del Treball (OIT), Guy Ryder, de catastròfica la situació laboral d'ara mateix. Val a dir que el 7 d'abril de 2020 l'OIT calculava que el 81% dels 3.300 milions de persones que componen la força de treball mundial estava sent afectat per tancaments totals o parcials del seu lloc de treball. Per tant, s'ha produït una pandèmia social de pèrdua (o suspensió) de la principal i, en molts casos, única font d'ingressos que permet l'existència material a les classes mitjanes, baixes i,

sobretot, a les subalternes. Una pandèmia social que, tot i ser global i de durada incerta, ens afecta força a casa nostra. I ho fa en la nostra peculiar estructura econòmica i amb la normativa laboral de l'etapa de l'austericidi (singularment les reformes laborals del 2010 i el 2012) en plena vigència en els seus aspectes fonamentals i, consegüentment, amb un panorama sociolaboral força precaritzat, justament per les polítiques laborals dogmàticament agressives del neoliberalisme.

Analitzar l'avui de l'ocupació

És del tot impossible aquesta reflexió sense prendre en consideració que la reforma laboral del 2012 té com a objectiu, expressament manifest en la Llei 3/2012, de 6 de juliol, “establir un marc clar que contribueixi a la gestió eficaç de les relacions laborals i que faciliti la creació de llocs de treball”, és a dir, primer la claredat del marc per a la gestió de les relacions laborals i, subsidiàriament, la facilitació de la creació d'ocupació. Però el que és més clarificador és que no s'està d'afirmar que la “gestió eficaç” va en la direcció de “facilitar l'adaptació dels salaris i altres condicions de treball a la productivitat i competitivitat empresarial”. D'altra banda, sota els eufemismes de “reduir la dualitat laboral” o “fomentar la contractació indefinida” es despleguen un seguit d'artefactes precaritzadors, incentivadors de la temporalitat i la parcialitat no desitjada i de la desprotecció de la contractació indefinida mitjançant l'abaratiment i facilitació de l'acomiadament individual o els expedients de regulació d'ocupació (ERO). Els resultats són excel·lents pel que fa a la devaluació salarial, la rebaixa dels costos empresarials (salaris i indemnitzacions) i la precarització.

Altrament dit, sigui quina sigui la intensitat i durada de la crisi sociolaboral del 2020, les classes populars la patiran

3 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

en un context en el qual la funció tuïtiva² del dret del treball s'ha debilitat extraordinàriament; fins i tot, en alguns àmbits de les relacions laborals es pot parlar de "dret del treball de l'enemic"³. I, ahora, l'article 41 de la Constitució espanyola, segons el qual "Els poders públics mantindran un règim públic de Seguretat Social per a tots els ciutadans, que garanteixi l'assistència i prestacions socials suficients davant situacions de necessitat, especialment en cas de desocupació", no ha passat mai de ser una declaració retòrica que, per cert, no es va alliberar de les retallades⁴ de les polítiques d'austeritat del Govern de Rajoy —revertides parcialment el març del 2019⁵— que han deixat un rastre de persones i llars en situació d'exclusió social, com han posat reiteradament de manifest, entre d'altres, la Xarxa Europea de Lluita contra la Pobresa i l'Exclusió Social (EAPN) o FOESSA-Càritas. En definitiva, l'escenari sociolaboral precrisi de la Covid-19 és substancialment pitjor que el previ a la crisi del 2007-2008. Llavors hi havia inestabilitat laboral (no debades l'ocupació temporal en el sector de la construcció va ser la

2. La de reequilibrar, a favor de la part feble, en la relació contractual entre treballador i empresari i que, dia rere dia, es reproduïx en la dinàmica de les relacions laborals.

3. A. Guamán, S. Martín i A. Aragonese (dir.), *Neofascismo La bestia neoliberal*, Madrid, Siglo XXI, 2019.

4. Les retallades es van produir en: a) el manteniment d'una legislació precrisi com a factor limitador de drets; lògicament, el gran augment de l'atur de llarga durada i la contractació de molt curta duració eren inimaginables el 1994 quan es va aprovar el gruix de l'actual legislació de protecció per desocupació; i b) les retallades directes del 2013 en: 1) l'eliminació del subsidi extraordinari per a persones aturades més grans de 45 anys, i 2) passar del subsidi ordinari fins aleshores per a persones més grans de 52 anys a un de nou per a més grans de 55 amb condicions d'accés més restrictives.

5. El març del 2019 es recupera, en el que és essencial, el subsidi per a persones aturades de més de 52 anys.

primera víctima d'aquell model de creixement amb peus de fang), i importants dèficits de protecció social, però, malgrat tot, no s'havia generalitzat el fenomen dels treballadors i les treballadores pobres. És cert que les diferències ja s'havien disparat, però tenir feina treia, més malament que bé, la gent i les famílies del risc de pobresa i de patir carències materials greus.

És pertinent recordar que, abans del 2010, tenir una feina de certa estabilitat o llarga durada va afavorir el miratge d'un eixamplament continu de l'anomenada *classe mitjana*, a cop d'endeutament pel consum i fonamentalment per l'habitatge en propietat. En esvaïr-se el miratge, va començar el malson dels desnonaments hipotecaris i altres drames a conseqüència de males pràctiques bancàries. Avui no hi ha cap miratge que es pugui esvaïr. Les cues als serveis públics d'ocupació s'han encongit en la mesura que les d'entitats de caritat (Càritas, bancs d'aliments, etc.) han crescut, amb una aflluència cada vegada més gran de persones ocupades. L'altre grup de persones que ha contribuït a l'augment dels desnonaments per impossibilitat de pagar el lloguer són les que, com a conseqüència del fracàs de les polítiques de subsidis i ajuts amb condicions⁶, han esdevingut "persones sense dret a ser ajudades", excloses de quelcom semblant a la protecció d'un estat que s'autoanomena *social*.

Hi ha una altra diferència entre la situació actual i la del començament de la crisi anterior: tot i que no s'ha produït, ni de bon tros, un canvi de model de creixement, el binomi construcció-turisme s'ha esbiaixat força cap al segon. En la darrera dècada, s'ha passat del "todo el suelo

6. Segons EAPN, a Espanya només un 7,6% de persones en situació de risc de pobresa perceben ajudes d'aquest tipus.

4 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

es susceptible de ser urbanizable” d’Aznar i Rato, al “tot ha de ser susceptible de turistitzar-se”. En aquest “tot” hi entren habitatges, espais comuns de les ciutats i pobles, espais naturals, etc. El creixement turístic ha sigut l’estratègia fonamental de superació de la crisi econòmica del 2007-2008. Hom podria dir que la política turística d’arreu del Regne d’Espanya es pot definir amb unes paraules molt adients de Zygmunt Bauman: “L’Església del Creixement Econòmic és una de les poques congregacions —potser l’única— que no sembla perdre fidels i que té probabilitats reals d’aconseguir un veritable estatus ecumènic”⁷. Aquesta aposta per la turistització, a més de fer més vulnerable l’economia espanyola per la dependència d’un sector extraordinàriament dependent de factors exògens, ha contribuït a una precarització més gran del mercat laboral —especialment en ciutats i regions amb una alta taxa de turistització—, perquè fa temps s’aplica una mena de colonialisme neoliberal del pensament que ha normalitzat la precarietat laboral en el turisme. Òbviament, això és una falsedat que permet, com ha fet visible el moviment de Las Kellys, situacions legals d’extrema precarietat i explotació.

El manteniment d’aquestes polítiques d’austericidi i l’aposta per l’economia turística han fet que la situació laboral, a més de les causes clàssiques de precarietat (temporalitat i precarietat no desitjada, manca de capacitat adquisitiva del salari per a les necessitats bàsiques, bretxes de gènere que fan que les precarietats amb cara de dona siguin més greus, primeres males experiències laborals, debilitat de la protecció de l’acomiadament, etc.), tingui almenys tres components que, en la darrera dècada, s’han fet molt presents:

1. L’extrema inseguretat i insuficiència salarial per mor de les contractacions efímeres de durada molt curta, que han passat de ser una forma d’entrada a l’ocupació formal a convertir-se en la manera d’estar-hi. És la “normalització” dels anomenats *McJobs*.

2. La “deslaborització”: falsos autònoms (impulsats per l’economia de plataforma, amb els *riders*, conductors, treball per projectes, contractats independents molt presents en activitats d’emmagatzematge i logística o *treballadors/ores gig*, etc.), practiques no laborals i beques i, fins i tot, casos presents en algun indret turístic de treball gratis a canvi d’allotjament (com [un treball de mitja jornada a canvi d’allotjament per estiuejar](#)).

3. La fragmentació del lloc de treball que, tot i no ser un fenomen nou —treballar colze a colze figurant en la nòmina de distintes empreses subcontractades— ha crescut per la facilitació de les externalitzacions i la imposició de convenis col·lectius d’empresa. Això representa una dificultat més per a la sindicalització en temps de precarietat.

En resum, en els anys que van des de l’inici de la crisi anterior fins a la declaració de l’estat d’alarma s’ha transitat de les polítiques de precarització laboral i devaluació salarial, suposadament per sortir d’aquella crisi, a fer d’aquestes polítiques l’horitzó. Tot plegat ens situa en un panorama laboral precaritzat com mai, és a dir, amb un reeixit índex de vulnerabilitat social de les persones assalariades i amb l’indicador AROPE per sobre del 26%. En aquesta situació s’haurà d’afrontar la crisi sociolaboral provocada per la Covid-19.

7. Z. Bauman i C. Bordoni, *Estado de crisis*, Barcelona, Paidós, 2016.

Repensar el demà de l'ocupació

Ha hagut d'arribar una pandèmia per visibilitzar la fragilitat del model laboral espanyol on les persones amb contractes temporals són —igual que el 2010— les primeres víctimes (el març del 2020 hi ha una pèrdua de 833.979 persones afiliades a la Seguretat Social, que per la lògica d'aquest registre són la immensa majoria temporals) i, alhora, amb col·lectius en una situació de precarietat extrema (n'és un exemple el fet que l'Estat espanyol no hagi ratificat el Conveni 189 de l'OIT sobre treball domèstic).

La primera reacció és una normativa laboral d'excepció que, en una *voràgine* legislativa, articula un paquet de mesures que bàsicament regulen el teletreball com a opció preferent per a empreses que mantenen activitat; l'adaptació de l'horari i la reducció de la jornada per tasques de cura; la flexibilització dels procediments (un gairebé automatisme) de suspensió del contracte o reducció de la jornada (ERTOs) per a empreses dedicades a activitats paralitzades per la declaració de l'estat d'alarma i, fins que aquest duri, la prestació per desocupació per a persones afectades per aquests ERTOS (sense cap automatisme i amb una demora en el cobrament considerable); la limitació de les extincions contractuals (acomiadaments) i la interrupció del còmput de durada dels contractes temporals; una prestació extraordinària per cessament d'activitat per a autònoms i autònomes; l'assimilació legal a accident de treball de la situació de malaltia i aïllament per Covid-19; i un permís retribuït recuperable en serveis no essencials durant el breu període de dues setmanes de confinament total.

Aquest paquet de mesures laborals té, aparentment, l'objectiu de fer socialment sostenible l'aturada de l'activitat econòmica i, alhora, mantenir el màxim de teixit

empresarial. Ara mateix és molt prematur qualsevol balanç dels seus efectes. No obstant això, sí que es pot constatar que les seves mancances són evidents pel que fa a la limitació temporal (això, a més del perill d'un tsunami de "moderació salarial", és el que per exemple posa de manifest "[l'Acord marc per al manteniment de l'ocupació i la protecció del sector serveis](#)", signat per la Mesa del Diàleg Social de les Illes Balears) i pel fet de no incloure un mecanisme d'emergència per assegurar un mínim de renda a tothom que ho necessiti, és a dir, el que s'ha anomenat *renda bàsica de quarantena*. En qualsevol cas, més enllà d'aquestes polítiques d'emergència, el debat de fons i estratègic gira entorn de si el post-Covid-19 en matèria sociolaboral ha de significar una tornada a la normalitat d'un mercat de treball de precarietats estructurals, de manca de garantia d'inclusió social i de generalització de processos coneguts com [low-pay-no-pay](#) (vides laborals precàries amb salaris baixos cronificats i, per tant, amb risc de greus mancances materials) i d'un futur de pobres prestacions de la Seguretat Social (pensions d'invalidesa, jubilació, etc.). En aquest sentit, sembla assenyat aspirar a una altra normalitat. Suggerixo debat, almenys, entorn de les quatre idees següents:

1. L'any 2019 es van commemorar els cent anys de la fundació de l'OIT i, entre les activitats del centenari, es va crear la Comissió Mundial sobre el Futur del Treball. En les seves conclusions afirma el següent: "Ens esperen innumbrables oportunitats per millorar la qualitat de vida dels treballadors, ampliar les opcions disponibles, tancar la bretxa de gènere, revertir els estralls causats per les desigualtats a escala mundial, i molt més. No obstant això, res de tot plegat ocorrerà per si mateix". Per tant, el debat que cal ha d'inserir-se en la perspectiva d'una altra globalització.

6 | Barcelona Societat - Opinió i anàlisi

2. Efectivament, hi ha infinitat d'oportunitats per fer del treball remunerat un element —al costat de drets incondicionals i fiscalitat justa— de repartiment de la riquesa generada i, per tant, d'integració social i de motor dels “ascensors socials”.

3. És evident que això ocorrerà per si mateix. Per això, per fer veritablement inclusiva l'ocupació post-Covid-19, serà clau que el sindicalisme abordi, per dir-ho d'alguna manera, un procés de refundació per tractar reptes com l'anomenada “quarta revolució industrial”, la nova conceptualització de la productivitat o la triple crisi ecològica (clima, biodiversitat i ecosistemes).

4. En les conclusions de l'esmentada comissió de l'OIT es reivindica “revitalitzar el contracte social”. Penso que més que revitalitzar-lo, del que es tracta en el nostre cas és de conquerir un “nou contracte social”. Amb quin contingut? Aquest és un debat tan apassionant com urgentíssim. Ja ho era per l'emergència climàtica i la ineludible transició ecològica. Sens dubte, ara ho serà en la disputa per com se supera la crisi sociolaboral provocada per la Covid-19. En aquesta disputa, hi haurà propostes per avançar cap a una pèrdua més gran del caràcter tuïtiu del dret del treball, i en direcció cap a un estat social mínim. No n'hi haurà prou, com es va demostrar en la crisi anterior, amb resistir. Per construir una nova normalitat, cal proposar-la.

En aquests moments d'incerteses, cal no confinar-se en la distòpia neoliberal de la turboprecarització dels mercats de treball. Ans al contrari, no imagino una nova normalitat sense la certesa que el mercat laboral ha de “reformar-se

amb vista a fer-lo menys flexible, no més”⁸, sense articular una forma de “flexiseguretat” amb reducció de la jornada laboral i, sobretot, amb una renda bàsica incondicional i universal, i sense democratitzar la democràcia econòmica, recuperant conceptes com autogestió, cogestió, o participació del factor treball a les empreses.

“Era el millor dels temps, era el pitjor dels temps, l'era de la saviesa, l'era de l'estupidesa”. Així va començar Charles Dickens la novel·la *Història de dues ciutats*. La crisi sanitària de la Covid-19 és del pitjor dels temps que ens ha tocat viure, i ho pot ser també la crisi sociolaboral del futur immediat. Però podem i hem d'aspirar a viure un temps millor. Per fer-ho possible caldrà molta saviesa per fer front a l'estupidesa de voler, en paraules d'Albert Einstein, resoldre problemes pensant de la mateixa manera que quan els vam crear.

8. H. Flassbeck, P. Davidson, J. K. Galbraith, R. Koo i J. Ghosh, *¡Actúen ya! Un manifiesto global para recuperar nuestras economías y salir de la crisis*, Barcelona, Deusto, 2013.